

Jan
Parafiniuk

Dwa
wieki nauk
mineralogicznych na
Uniwersytecie
Warszawskim

**Dwa wieki
nauk mineralogicznych
na Uniwersytecie
Warszawskim**

Jan Parafiniuk

Dwa wieki
nauk mineralogicznych
na Uniwersytecie
Warszawskim

wybór ilustracji
Bogusław Bagiński

Recenzenci
Michał Szulczewski
Zbigniew Wójcik

Redaktor prowadzący
Małgorzata Yamazaki

Redakcja i indeks
Joanna Popiołek

Redakcja techniczna
Zofia Kosińska

Korekta
Krystyna Kruczyńska

Projekt okładki i stron tytułowych
Elżbieta Chojna

Skład i łamanie
Pracownia DTP Aneta Osipiak-Wypiór

ISBN 978-83-235-2405-2 (druk)
ISBN 978-83-235-2421-2 (epub)
ISBN 978-83-235-2413-7 (pdf online)
ISBN 978-83-235-2429-8 (mobi)

© Copyright by Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2016

Publikacja dofinansowana przez Rektora Uniwersytetu Warszawskiego
i Wydział Geologii UW

Wydawnictwa UW składają podziękowania Muzeum Narodowemu w Warszawie, Muzeum Niepodległości w Warszawie, Muzeum Ziemi PAN w Warszawie, Muzeum Liceum im. T. Czackiego w Warszawie, Muzeum Uniwersytetu Warszawskiego, Gabinetowi Zbiorów XIX Wieku Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie oraz Wydziałowi Chemii UW i Wydziałowi Geologii UW za wyrażenie zgody na wykorzystanie materiałów ilustracyjnych zamieszczonych w tej publikacji

Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego
00-497 Warszawa, ul. Nowy Świat 4
e-mail: wuw@uw.edu.pl
Księgarnia internetowa: www.wuw.pl

Wydanie 1, Warszawa 2016

Przeszłość zachowana w pamięci staje się częścią teraźniejszości.

Tadeusz Kotarbiński

Spis treści

Wstęp	9
Nim powstał Uniwersytet	11
Królewski Uniwersytet Warszawski 1816–1831.....	13
Okres po zamknięciu Uniwersytetu i Akademia Medyko-Chirurgiczna	26
Szkoła Główna Warszawska 1862–1869	29
Cesarski Uniwersytet Warszawski 1869–1915	34
Uniwersytet Warszawski 1915–1939 (od 1935 roku Uniwersytet Józefa Piłsudskiego w Warszawie)	47
Uniwersytet Warszawski 1945–1951	63
Wydział Geologii Uniwersytetu Warszawskiego	68
Struktura katedralna 1952–1968.....	68
Instytut Geochemii, Mineralogii i Petrografii 1968–2000, Instytut Geochemii, Mineralogii i Petrologii od roku 2000	83
Noty biograficzne uczonych	106
Zbiory mineralogiczne.....	139
Gabinet Mineralogiczny Królewskiego Uniwersytetu Warszawskiego 1816–1831	140
Pouniwersyteckie Gabinety Naukowe	144
Gabinet Mineralogiczny Szkoły Główniej 1862–1869.....	147
Gabinet i Muzeum Mineralogiczne rosyjskojęzycznego Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego 1869–1915	148
Muzeum Mineralogiczne Uniwersytetu Warszawskiego 1915–1939.....	151
Okres powojenny i Muzeum Wydziału Biologii	154
Noty biograficzne osób związanych z uniwersyteckimi zbiorami minerałów.....	163
Bibliografia.....	171
Dodatek	175
Mineralogiczne jednostki naukowe i ich kierownicy	175
Kustosze i opiekunowie uniwersyteckich zbiorów mineralogicznych.....	177

Przedstawiciele nauk mineralogicznych we władzach uniwersytetu i właściwych wydziałów	178
Habilitacje z zakresu nauk mineralogicznych na Uniwersytecie Warszawskim	179
Doktoraty z zakresu nauk mineralogicznych na Uniwersytecie Warszawskim	182
Źródła ilustracji.....	191
Summary	196
Indeks osób	199

Wstęp

Nauki mineralogiczne współcześnie, w dobie wąskich specjalizacji naukowych, obejmują poza właściwą mineralogią (nauką o minerałach) także petrologię (naukę o skałach) oraz geochemię zajmującą się śledzeniem zachowania się pierwiastków chemicznych w procesach geologicznych. Historycznie wszystkie te dyscypliny wywodzą się ze wspólnego pnia, od którego oddzielały się wraz z rozwojem nauki. Najpierw, w początkach XIX wieku, usamodzielniała się petrologia, początkowo jako nauka o charakterze opisowym – petrografia, potem, na początku wieku XX, geochemia. Sam zakres zainteresowań dawnej mineralogii różnił się mocno od obecnego.

Mineralogia jest nauką starą, wywodzącą się, jak większość podstawowych nauk przyrodniczych, z refleksji starożytnych Greków. Jej podstawy znajdziemy już w dziele Teofrasta *O kamieniach* i pracach innych greckich filozofów przyrody. Zarys historii mineralogii w skróconej formie w polskiej literaturze przedstawili: Józef Morozewicz w przedmowie do przetłumaczonego przez siebie *Podręcznika mineralogii* Gustava Tschermaka (1900), Karol Koziorowski w V tomie *Poradnika dla samouków* (1925), Julian Tokarski (1948) oraz Andrzej Bolewski, Jan Kubisz i Witold Żabiński w podręczniku *Mineralogia ogólna* (1975) i Andrzej Bolewski (1988). Niniejsze opracowanie jest pierwszą monograficzną prezentacją dziejów nauk mineralogicznych na Uniwersytecie Warszawskim. Historię nauk geologicznych w Warszawie, zawierającą także informacje dotyczące historii mineralogii, obszerniej przedstawił Stefan Zbigniew Różycki (2002), a ostatnio Michał Szulczewski (2016).

Aż po wiek XVIII mineralogia była nauką obejmującą całość dzisiejszych nauk geologicznych. Dzieła poświęcone mineralogii zawierały więc informacje o złożach surowców mineralnych, spekulacje na temat budowy i powstania gór, a także informacje o skamieniałościach, którymi zajmuje się obecnie paleontologia. W orbicie zainteresowań dawnych mineralogów znajdowały się nawet „garnki ziemne”, wierzono bowiem, że wykopywane wyroby ceramiczne lub ich fragmenty utworzyły się w wyniku naturalnych procesów. Dopiero w czasach Abrahama Gottloba Wernera (1749–1817), uznawanego za twórcę nowożytnej mineralogii, dokonano podziału, wyróżniając, ciągle w obrębie tej nauki, oryktognozę zajmującą się opisem minerałów i ich właściwości oraz geognozę, której obiektem zainteresowań były takie zagadnienia, jak litologia i następstwo warstw skalnych, a także procesy powstawania złóż surowców mineralnych. Geognozja niebawem się usamodzielniała i przekształciła we współczesną geologię.

Przedstawiając historię mineralogii na Uniwersytecie Warszawskim, będziemy uwzględniać ewolucję, jaką przechodziła ta nauka. W najstarszym okresie będzie to więc wspólna historia nauk mineralogicznych i geologicznych. Później, po usamodzielnieniu się geologii, będziemy zajmować się już tylko naukami mineralogicznymi. Podobnie prezentując historię zbiorów minerałów, nie będziemy się zajmować dziejami wyłączonych do odrębnych kolekcji zbiorów geologicznych. Ich opracowanie to zadanie dla właściwych specjalistów. Przedmiotem zainteresowania będą tutaj zarówno uniwersyteckie dzieje badań naukowych w zakresie nauk mineralogicznych, jak i ich nauczanie na poziomie akademickim. Tekst uzupełniają noty biograficzne ważniejszych postaci.

Dzieje nauk mineralogicznych we wcześniejszych okresach funkcjonowania stołecznego uniwersytetu zostały opracowane na podstawie opublikowanych prac i monografii, zestawionych w spisie literatury. Materiały dotyczące nowszej historii pochodziły także z zasobów archiwalnych Uniwersytetu Warszawskiego, uzyskanych dzięki staraniom profesora Bogusława Bagińskiego, oraz dokumentów zgromadzonych w Instytucie Geochemii, Mineralogii i Petrologii na Wydziale Geologii UW. Część nowszych informacji pochodzi od żyjących świadków opisywanych wydarzeń. Słowa wdzięczności za konsultacje należą się profesorom: Romanowi Chlebowskiemu, Andrzejowi Barczukowi, Andrzejowi Kozłowskiemu z Instytutu Geochemii, Mineralogii i Petrologii oraz Wiesławowi Barczykowi – pierwszemu kierownikowi wydziałowego muzeum, i jego obecnemu kierownikowi doktorowi Markowi Stępisiewiczowi. Ostateczny kształt opracowanie zawdzięcza także uwagom i dyskusjom recenzentów: profesora Zbigniewa Wójcika i profesora Michała Szulczewskiego.

Nim powstał Uniwersytet

Początków nauczania mineralogii na poziomie akademickim w Warszawie trzeba szukać w Szkole Lekarskiej założonej w 1809 roku, a więc jeszcze przed utworzeniem Uniwersytetu. Szkoła Lekarska, powołana do kształcenia potrzebnych krajowi kadr medycznych, miała organizację na tyle zbliżoną do uniwersyteckiej, że umożliwiło to później przekształcenie jej w wydział Uniwersytetu. Mieściła się w budynku przy ul. Jezuickiej 73. Miała nowoczesny jak na owe czasy program nauczania, łączący internę (czyli medycynę według ówczesnej terminologii) i chirurgię. Na całość programu składało się 16 przedmiotów, wśród których była także historia naturalna. Nauczało ich zaledwie 6 profesorów (Grochulska 1981). Historii naturalnej, rozumianej jako syntezy całego przyrodoznawstwa, przez cały okres funkcjonowania Szkoły Lekarskiej uczył lekarz i farmaceuta z wykształce-

Budynek przy ul. Jezuickiej, dawna siedziba Szkoły Lekarskiej, widok obecny

Widok Pałacu Kazimierzowskiego około 1780 roku. Akwarela Zygmunta Vogla

nia Jakub Fryderyk Hoffmann. Obejmowała ona zarówno wiadomości z zakresu przyrody ożywionej, czyli nauk biologicznych (botaniki i zoologii), jak i przyrody nieożywionej, to znaczy ówczesnej mineralogii. Treści nauczania były dostosowane do potrzeb przyszłych lekarzy i farmaceutów. O naukowym uprawianiu nauk przyrodniczych, w tym mineralogii, w Szkole Lekarskiej – uczelni o wyraźnym zawodowym profilu – jeszcze nie mogło być mowy.

Wkład w nauczanie mineralogii w Warszawie, choć na poziomie szkoły średniej, wniosło także Liceum Warszawskie, działające w latach 1804–1831. Od 1816 roku mieściło się ono na parterze Pałacu Kazimierzowskiego i po utworzeniu Uniwersytetu dzieliło z nim siedzibę aż do powstania listopadowego. Wychowankami Liceum było wielu wybitnych Polaków, którzy odegrali później znaczącą rolę w życiu kulturalnym i gospodarczym kraju. Naukę pobierali tu między innymi Fryderyk Chopin, Oskar Kolberg, Zygmunt Krasiński, Wojciech Jastrzębowski, Michał Szubert, Hieronim Łabęcki. Rektorem Liceum był Samuel Bogumił Linde, twórca monumentalnego *Słownika języka polskiego*, a uczyło w nim wielu późniejszych profesorów Uniwersytetu – potem nierzadką praktyką było łączenie pracy nauczycielskiej z karierą akademicką. W programie Liceum, obok innych nauk przyrodniczych, była również mineralogia. Nauczał jej, podobnie jak chemii, fizyki i zoologii, Adam Maksymilian Kitajewski, który objął później Katedrę Chemii na nowo powstałym Uniwersytecie. Jego zasługą było rozbudowanie i uporządkowanie w latach 1814–1815 kolekcji minerałów i skał służącej dydaktyce. Weszła ona później w skład Gabinetu Mineralogicznego Uniwersytetu i służyła obu szkołom.

Królewski Uniwersytet Warszawski

1816–1831

Utworzenie w Warszawie uniwersytetu przypadło na czasy powstałego po Kongresie Wiedeńskim Królestwa Polskiego, potocznie nazywanego Królestwem Kongresowym, połączonego unią personalną z Rosją i całkowicie zależnego politycznie od swojego potężnego sąsiada. Król Polski i car Rosji Aleksander I pozostawił okrojonemu, utworzonemu na zrębach Księstwa Warszawskiego, choć już bez Wielkopolski i Krakowa, państwu dość dużą autonomię. Nowoczesny i liberalny charakter miała także nadana Królestwu Polskiemu konstytucja, stojąca w jaskrawej sprzeczności z autorytarnym sprawowaniem władzy w Rosji, co zresztą nie wróżyło jej długiego obowiązywania.

W pierwszych latach istnienia Królestwa Kongresowego pojawiły się możliwości realizacji dążeń wielu wybitnych postaci polskiego oświecenia do utworzenia w Warszawie pierwszej wyższej uczelni, której kraj po odcięciu granicami uniwersytetów w Krakowie i Wilnie był całkowicie pozbawiony. Akt fundacyjny uczelni podpisał 19 listopada 1816 roku car Aleksander I. Był on sporządzony w trzech językach: polskim, francuskim i po łacinie. Organizację wyższej uczelni w stolicy powierzono powstałej w styczniu 1817 roku Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Na jej czele stanął zasłużony dla rozwoju edukacji w kraju Stanisław Kostka Potocki, sprawujący praktycznie funkcję ministra już od 1815 roku. Organizacją uczelni zajęła się powołana przez Komisję Rada Ogólna pod przewodnictwem Stanisława Staszica oraz Towarzystwo Elementarne. Uczelnia nosiła początkowo nazwę Szkoły Głównej, zmienioną decyzją Rady Ogólnej w marcu 1817 roku na Uniwersytet Królewski. Od kwietnia 1830 roku oficjalna nazwa uczelni brzmiała: Uniwersytet Królewski Aleksandrowski (Bieliński 1907).

Wypracowana przez Radę Ogólną struktura Uniwersytetu została oparta, podobnie jak większości znanych uniwersytetów europejskich, na pięciu wydziałach: Teologicznym, Prawa i Administracji, Medycznym, Filozoficznym oraz Nauk i Sztuk Pięknych. Rektora Uniwersytetu na czteroletnią kadencję wybierali przedstawiciele profesorów. Ich wybór był zatwierdzany przez bezpośrednią władzę uczelni, jaką była Komisja Rządowa, i przez monarchę. Pierwszym rektorem został ksiądz Wojciech Anzelm Szweykowski. Wydziałami kierowali dziekani, wybierani na trzyletnie kadencje.

Zadania naukowo-dydaktyczne na wydziałach realizowało 35 katedr, wśród których od początku była Katedra Mineralogii. Obsada kadrowa katedr była oparta

Wypis z protokołu Sekretaryatu stanu Królestwa Polskiego:

My z Bożej Łaski

ALEXANDER I.

Cesarz Wszech Rosyi, Król Polski

etc. etc. etc.

Wszystkim, komu o tem wiedzieć należy, wiadomo czynimy:

Lubo znaleźliśmy w Królestwie Polskiem rozszerzone światło nauk przez zaprowadzone szkoły rozmaite i instytuta uczone, jednak w troskliwości statecznej o dobro poddanych Naszych, chcąc do najwyższego naukowego stopnia doprowadzić oświecenie narodowe, przedsięwzięliśmy ustanowić Szkołę Główną, w której młodzież, nabывая wiadomości w szczególnych umiejętnościach, stosownie do swych zdolności i przyszłego powołania, usposabiałaby się na pożytecznych krajowi sług i obywateli.

Zważając przeto, iż miasto Nasze stołeczne Warszawa, w którym już od lat kilku kwitną dwa oddzielne wydziały: Prawa - Administracyi i Nauk lekarskich, najbardziej odpowiada zamiarowi Naszemu, ustanawiamy w niem Szkołę Główną, zaszczycając ją imieniem Królewskiego Uniwersytetu, składać się mającą z pięciu wydziałów, to jest: 1) Teologii, 2) Prawa i Nauk Administracyjnych, 3) Nauk Lekarskich, 4) Umiejętności Fizycznych i Matematycznych, 5) Nauk i Sztuk pięknych, pod bezpośredniem zwierzchnictwem Rektora i właściwych Dziekanów.

Tym sposobem ustanowionej przez Nas Szkołę Główną i wszystkim, składać ją mającym, tak krajowym, jako też z zagranicy przybywającym nauczycielom i słuchaczom, zapewniamy szczególną Naszą Królewską opiekę. Nadto nauczycielom prawo do wszelkich zaszczytów i ozdób, a mianowicie za przykładem chwalebnej pamięci króla Zygmunta I., aktualnym profesorom, nieszlachcie, przywilej osobistego szlachectwa, które, po dziesięciu latach uczenia, spadać ma dziedzictwem na ich potomstwo.

Upoważniamy Szkołę Główną do dawania wszelkich stopni w każdym wydziale i utrzymywania osobnej cenzury¹⁾ na pisma swych członków, a pod temi względami chcemy ją mieć w równi z Uniwersytetami tak w Naszych, jak w innych Państwach istniejącymi.

Zaprowadzenie tej Szkoły Główną, dostojne jej umieszczenie, uposażenie dostateczne z funduszków edukacyjnych i dozór nad nią Komisji Rządowej Wyznań religijnych i oświecenia publicznego polecamy.

Co dla większej wagi podpisem ręki Naszej królewskiej, przywyciśnieniu pieczęci Królestwa Naszego Polskiego, stwierdzamy.

Dan w St. Petersburgu, dnia siódmego (dziewiętnastego) listopada tysiąc ósmset szesnastego roku.

(Podpisano) »Alexandre«
przez Cesarza i Króla.

Minister Sekretarz stanu

(Podpisano) Ig. Sobolewski.

Pałac Kazimierzowski z pawilonami. Litografia Jana Feliksa Piwarskiego, 1824

na nauczycielach Szkoły Prawa, Szkoły Lekarskiej, Liceum Warszawskiego, szkół wojewódzkich i seminariów diecezjalnych. Na stanowiska profesorów powoływano Polaków lub cudzoziemców od dawna osiadłych w kraju. Nie było częściej na innych nowo tworzonych uniwersytetach praktyki sprowadzania uczonych z zagranicy. Kontakt z nauką światową zapewniało wysyłanie wielu profesorów i dobrze rokujących młodych adeptów nauki na finansowane przez Komisję Rządową nawet kilkuletnie studia lub krótsze rekonesansowe wyjazdy do głównych ośrodków akademickich Niemiec, Francji czy Anglii. Delegowani nie tylko pobierali nauki u wybranych autorytetów naukowych, z czego mieli obowiązek składać okresowe sprawozdania, ale i zapoznawali się z nowoczesnymi formami przekazywania wiedzy. Wśród stypendystów reprezentujących nauki eksperymentalne regułą było także zapoznawanie się z dostępnymi zakładami przemysłowymi, kopalniami czy uczestniczenie w wycieczkach terenowych.

Kadra profesorska składała się z profesorów stałych (zwyczajnych) i tymczasowych (nadzwyczajnych), czasem nazywanych także zastępcami profesorów. Najwyższą pozycję w hierarchii zajmowali profesorowie radni, którzy uczestniczyli w wyborach rektora Uniwersytetu. W tych katedrach, które miały dużo obowiązków dydaktycznych, zatrudniano także adiunktów (profesorów przybocznych).

Wszystkie wydziały, poza Wydziałem Medycznym zajmującym budynek dawnej Szkoły Lekarskiej, zostały rozlokowane w Pałacu Kazimierzowskim i sąsiadujących z nim od północy i południa budynkach oficyn, które razem tworzyły tak zwane kompleksy koszar kadeckich. Sam budynek Pałacu Kazimierzowskiego, wyremontowany w latach 1815–1817, uzyskał później nowy fronton z hełmem ozdobionym figurą orła białego. Następnie wzniesiono dwa boczne pawilony i kilka dalszych budynków, tak że w 1824 roku zespół budynków uniwersyteckich przy Krakowskim Przedmieściu uzyskał kształt generalnie zachowany do naszych czasów.

Do dzisiaj również zostało zachowane, praktycznie w niezmienionej formie, przyjęte jesienią 1817 roku godło uniwersytetu – polski orzeł w koronie, okolony symetrycznie pięcioma gwiazdami oznaczającymi pięć wydziałów uniwersytec-

Pieczęcie Królewskiego Uniwersytetu Warszawskiego

kich. W szponach orła po lewej stronie umieszczono gałązkę palmową – symbol wytrwałej pracy, a po prawej gałązkę laurową – symbol sukcesu i nagrody. Godła wydziałów miały tylko jedną gwiazdę umieszczoną nad koroną orła. Możemy je zobaczyć na ocalałych w zbiorach muzealnych pieczęciach (tłokach pieczętnych) Królewskiego Uniwersytetu. W tej formie godło Uniwersytetu przetrwało tylko do 1823 roku – polski orzeł został wtedy umieszczony na piersi dwugłowego orła carskiego. Nie zachował się do naszych czasów pierwszy sztandar uczelni ufundowany wiosną 1826 roku. Miał on niebieską barwę i przedstawiał herb Uniwersytetu okolony napisem „Uniwersytet Królewsko-Warszawski”. Niezwykle było w nim to, że widniał na nim jeszcze polski orzeł. Na drugiej stronie sztandaru był umieszczony nieduży obraz św. Jana Kantego, patrona polskich szkół (Miziołek 2005).

Studia na Uniwersytecie na większości wydziałów, w tym na najbardziej nas interesującym Wydziale Filozoficznym, trwały trzy lata, jedynie na Wydziale Prawa i Administracji były wydłużone do czterech lat, a na Wydziale Medycznym na studiach lekarskich do pięciu lat. Rok akademicki trwał od 15 września do 15 lipca z przerwą ośmiodniową w okresie świąt Bożego Narodzenia i dziewięciodniową w okresie Wielkanocy. Zajęcia odbywały się codziennie od godziny 8 do godziny 18, z godzinną przerwą obiadową. Uczniowie (terminu student jeszcze wówczas nie używano) byli zobowiązani do zdania egzaminów ze wszystkich przedmiotów głównych i pomocniczych. Egzaminy roczne należało zdać do 15 lipca. Niezaliczenie nawet jednego przedmiotu oznaczało konieczność powtarzania roku. Nie było egzaminów poprawkowych. Zdający byli oceniani w skali sześciostopniowej: celujący, dobry, dostateczny, mierny, mały i niedostateczny. Sesja egzaminacyjna trwająca od 15 do 30 września była przeznaczona na egzaminy końcowe ze wszystkich przedmiotów, czyli jak je wówczas określano, „całokursowe”. Nie było egzaminów wstępnych na uczelnię. Kandydaci zapisywali się u dziekana wydziału po przedłożeniu wymaganych dokumentów. Niezbędnym warunkiem było posiadanie matury uzyskiwanej po ukończeniu szkoły wojewódzkiej.

Troską władz oświatowych kraju było umożliwienie studiowania uzdolnionej młodzieży niezależnie od jej pochodzenia i statusu materialnego. Studiować mógł

każdy bez względu na narodowość, wyznanie czy warstwę społeczną, z której pochodził. Czesne wynosiło 100 zł rocznie, jednak ubożsi byli z niego zwalniani po przedstawieniu dosyć liberalnie traktowanego tak zwanego świadectwa ubóstwa. Był także rozwinięty system stypendialny. Można było się ubiegać o stypendium w wysokości od 600 do 1000 zł rocznie, co pokrywało koszty utrzymania. Warto zaznaczyć, że maksymalna pensja profesora wynosiła wówczas 6000 zł rocznie (Bieliński 1907).

Końcowy egzamin dyplomowy (magisterski) miał charakter publiczny i był przeprowadzany w uroczysty sposób, przypominający obecną obronę pracy doktorskiej. Jego koszt wynosił 100 zł. W obecności Rady Wydziału absolwent bronił też pracy dyplomowej, wcześniej złożonej i ocenionej przez wyznaczonego recenzenta, a następnie odpowiadał na pytania w języku, w którym dany przedmiot był wykładany. Cały egzamin trwał około dwóch godzin. O jego przyjęciu decydowało głosowanie Rady Wydziału. Przyjęcie egzaminu większością głosów było równoznaczne z nadaniem tytułu magistra* (Bieliński 1907). Upoważniał on do nauczania we wszystkich typach szkół lub zajmowania posad w administracji i innych działach życia społecznego, zgodnie z kierunkiem studiów.

Stopień doktora można było uzyskać dopiero po odbyciu co najmniej dwuletniej praktyki, co odróżniało stołeczny uniwersytet od na przykład Akademii Krakowskiej, gdzie stopień doktora bezpośrednio wieńczył okres studiowania. Wymagane praktyki można było odbyć, nauczając w szkołach publicznych lub odbywając staże naukowe w kraju albo za granicą. Starający się o stopień doktora kandydat przedkładał rozprawę doktorską w rękopisie lub już ogłoszoną drukiem oraz zestaw ułożonych przez siebie co najmniej pięciu tez wyrażających naukowe poglądy kandydata, których słuszności chciałby dowieść podczas publicznej obrony. Rozprawę i tezy oceniała powołana w tym celu komisja złożona z co najmniej trzech profesorów reprezentujących odpowiednie dziedziny wiedzy. Po uzyskaniu pozytywnej opinii komisji i wydrukowaniu rozprawy doktorskiej, jeśli nie uczyniono tego wcześniej, odbywała się publiczna obrona, która nie była już formalnie oceniana. Po obronie przewodniczący uroczystości, zwykle dziekan wydziału, ogłaszał, iż kandydat otrzymuje tytuł doktora, i wręczał mu patent oraz pierścień doktorski. Pierścień ten był zakupiony na koszt kandydata, który ponosił również koszt obrony w wysokości 200 zł. Kwota ta była dzielona między profesorów zaangażowanych w procedurę. Stopień doktora otwierał możliwość robienia kariery akademickiej i ubiegania się o stanowisko profesora uniwersytetu.

W trakcie organizacji Wydziału Filozoficznego jego dziekanem z nominacji Komisji Rządowej był matematyk Antoni Dąbrowski. Pierwszym dziekanem z wyboru został w lutym 1818 roku botanik Michał Szubert. Data ta jest przyjmowana za początek normalnego funkcjonowania wydziału. Na następną kadencję w 1821 roku został wybrany filozof Ignacy Adam Zubelewicz (do 1923 roku używający nazwiska Żabellewicz). Kadencja ta została przerwana z powodu

* Nazwy stopni i tytułów naukowych oraz stanowisk akademickich pochodzą z łaciny i nawiązują do średniowiecznej genezy uniwersytetu: magister – nauczyciel; asystent od *assistsens* – towarzyszący; adiunkt od *adiunctus* – przyłączony; doktor od *doctor* – nauczyciel, mistrz; docent od *docens* – nauczający; (doktor) habilitowany od *habilito* – czynię zdolnym; profesor od *professor* – nauczyciel, mówca; rektor od *rector* – kierownik; dziekan od *decanus* – dziesiętnik.

odejścia Zubelewicza do nadzoru szkolnego. Na kolejne dwie kadencje w roku 1823 i 1826 wybrano fizyka Józefa Skrodzkiego. Ostatnim dziekanem Wydziału Filozoficznego był chemik Adam Maksymilian Kitajewski, wybrany na to stanowisko w roku 1829.

Wydział Filozoficzny miał trzy oddziały: Oddział Filozofii, Oddział Matematyczny i Oddział Nauk Przyrodniczych. W interesującym nas tutaj szczególnie Oddziale Nauk Przyrodniczych program studiów nie był obligatoryjnie podzielony na poszczególne lata nauki. Pierwszy kompletny program studiów został zatwierdzony w 1819 roku, a w latach 1821 i 1825 był już tylko w niewielkim stopniu modyfikowany. Obejmował przedmioty (nauki) główne i pomocnicze. W programie z roku 1819 przedmiotami głównymi były: fizyka (eksperymentalna i matematyczna), chemia (nieorganiczna, organiczna i analiza), mineralogia (krystalografia, oryktognozja, geognozja), anatomia elementarna, botanika (anatomia i fizjologia, terminologia i systematologia, botanika opisowa, botanika skrytopłciowa, historia i geografia botaniczna), zoologia (ogólna wraz z anatomią zoologiczną, zoologia szczegółowa). Nauki pomocnicze obejmowały: encyklopedię filozoficzną, logikę, metafizykę, historię filozofii i jej literaturę, geometrię i algebrę elementarną, geometrię analityczną, mechanikę elementarną (Wawrykowa 1981). Wykłady z filozofii odbywały się po łacinie, co nie ułatwiało studentom nauki. Po korekcie programu w 1821 roku wśród nauk podstawowych znalazła się krystalografia i mineralogia oraz osobno geognozja.

Mineralogia była w programie studiów nie tylko w Oddziale Nauk Przyrodniczych. W Oddziale Filozofii i Oddziale Matematycznym znajdowała się ona w grupie nauk pomocniczych, toteż właściwie wszyscy studenci Wydziału Filozoficznego byli zobowiązani do wysłuchania wykładów z tego zakresu. Nie było to zbyt obciążające dla kadry nauczającej z powodu nielicznej grupy studentów wybierających nauki przyrodnicze. Dużo większym wyzwaniem była dydaktyczna obsługa bardzo licznych roczników studentów Wydziału Medycznego, bowiem program pierwszego roku studiów przyszłych medyków i farmaceutów także przewidywał kurs mineralogii. Wprowadzona od początku istnienia uczelni praktyka nauczania mineralogii studentów medycyny i farmacji była na uniwersytecie kontynuowana aż do pierwszych lat po II wojnie światowej.

Zakreślonego wyżej programu edukacji w zakresie nauk o Ziemi nie udało się w pełni zrealizować w całym okresie funkcjonowania Królewskiego Uniwersytetu. Wykłady z mineralogii od początku prowadził profesor Jakub Fryderyk Hoffmann (Bieliński 1912). Był on z wykształcenia lekarzem, w młodości pobierał także nauki z zakresu farmacji. Dobrze znając potrzeby środowiska medycznego, wyspecjalizował się w nauczaniu przyszłych medyków historii naturalnej (botaniki, zoologii i mineralogii), co z powodzeniem czynił przez cały okres istnienia Szkoły Lekarskiej. Choć własne badania naukowe z tej dziedziny prowadził w bardzo skromnym wymiarze, musiał poznać z literatury dorobek nauk przyrodniczych. Zgromadził też potrzebne do celów dydaktycznych zbiory przyrodnicze, w tym kolekcję minerałów. Na organizującym się Wydziale Filozoficznym już w 1818 roku powierzono Hoffmannowi Katedrę Mineralogii i wykłady z tego przedmiotu. Trudno bliżej scharakteryzować treści przedstawiane przez niego na wykładach. Każdy profesor miał co prawda obowiązek przedłożyć do zatwierdzenia program

swoich wykładów i wymóg ten w przypadku mineralogii także został spełniony. Z niezwykle skrócowego, napisanego po łacinie programu Hoffmanna niewiele jednak wynika. Zapewne opierał się on na poglądach Wernera i jego uczniów i wybierał raczej treści o bardziej praktycznym znaczeniu. Nie uwzględniał wyników badań żywo rozwijającej się w tym okresie mineralogii, którą na nowe tory pchnęły rozwój krystalografii (René Just Haüy) i postępy w określaniu składu chemicznego minerałów (Jöns Jacob Berzelius). Kurs mineralogii ograniczał się w zasadzie tylko do oryktognozji (mineralogii opisowej). Jakub Hoffmann nie uwzględniał w nim krystalografii, która przecież figurowała w programie studiów. Rozważano plany zatrudnienia w katedrze adiunkta, który mógłby poprowadzić wykłady z krystalografii, ale nie udało się ich zrealizować. Nie odbywały się także zapisane w programie studiów wykłady z geognozji. Praca dydaktyczna Hoffmanna była dobrze oceniana. On sam cieszył się wysoką pozycją na Uniwersytecie jako profesor stały (zwyczajny), a później profesor radny. Dużą jego zasługą, poza organizacją Katedry Mineralogii, była także troska o rozwój uniwersyteckiego Gabinetu Mineralogicznego, którego był pierwszym opiekunem.

Zdając sobie sprawę z konieczności obsadzenia w przyszłości Katedry Mineralogii osobą dobrze obeznaną z aktualnym stanem tej nauki, Komisja Rządowa w 1817 roku wysłała na studia zagraniczne o odpowiednim profilu absolwenta Szkoły Głównej w Wilnie Marka Antoniego Pawłowicza. Wybór okazał się trafny. Pawłowicz trzy lata studiował mineralogię, geognozę, górnictwo i hutnictwo, nie zaniedbując przy tym zoologii, fizyki i chemii (Wójcik 1980). Pobierał nauki u najbardziej znanych ówczesnych uczonych w Paryżu i Freibergu. W Paryżu słuchał wykładów z mineralogii André J.F. Brochanta na Écoles des Mines i Alexandre’a Brogniarta na Sorbonie, oraz René Justa Haüy w Collège de France. Kształcił się także w dziedzinie fizyki u Louisa Josepha Gay-Lussaca i Jeana Baptiste’a Biota, chemii u Louisa Jacques’a Thenarda i zoologii u Georges’a Cuviera. W Akademii Górniczej we Freibergu studiował oryktognozę u Friedricha Mohsa i geognozę u następcy Wernera, Carla Amandusa Kühna. Dokładnie zapoznał się ze wszystkimi dostępnymi kolekcjami minerałów w Wiedniu, Monachium, Paryżu i Freibergu. Miał także okazję zobaczyć liczne kopalnie, zwiedzał na przykład kopalnię soli w rejonie Salzburga, oraz rozmaite zakłady przemysłowe na zachodzie Europy. Bliżej zapoznał się ze szczególnie go interesującym wulkanizmem Owernii w Masywie Centralnym we Francji. Na zlecenie Komisji Rządowej dokonał oceny wystawionych na sprzedaż zbiorów minerałów radycy Wilhelma Gottloba Beckera, które znajdowały się we Freibergu (sam Becker od 1816 roku przebywał zwykle w Kielcach, zatrudniony jako ekspert górniczy Królestwa Polskiego), i po sfinalizowaniu ich zakupu nadzorował przywiezienie kolekcji do Warszawy.

Po powrocie do kraju Pawłowicz nie został jednak skierowany do pracy na Uniwersytecie, ale do Liceum Warszawskiego, gdzie nauczał zoologii i mineralogii. Swoją wiedzę mineralogiczną miał okazję wykorzystać jeszcze tylko jako opiekun uniwersyteckiego Gabinetu Mineralogicznego, a i to dopiero po pewnym czasie, jako że najpierw powierzono mu Gabinet Zoologiczny. Zrozumiałe, że nie mógł od razu objąć Katedry Mineralogii. Warunkiem do tego niezbędnym było posiadanie doktoratu, a ten Pawłowicz uzyskał dopiero